

O uporabi slovenščine med plemstvom

Juramentum Sclauomcūm

Vi bodete, moimw Gnadleustimo, Firšto,
mo Gospáda, Gospáda Sigmundo Franco,
Erherzogo, u' Österreichi, Firšto u' Burgun-
di, Stevreske, Korashke, kramshke, ino Wir-
temberske Dëshel, Skoffo u' Auspurgi, ino
Gurku, Firštuemo Graffu, u' Tirolu, ino
u' Gorici, Dëshelskimo Graffu v' Elsi. e
na uashe Dushe mešti oblubili, nih Fir-
stoue Suetlošti, sa uolo vashch Lehnou
pokhorni, ino Streshiotsh biti, nih Firšto
nei Gnadi, ino Suetlošti, sa uolo vashch
Lehnou/ nuž: ino dobroto pomislit, shko:
do oduerniti, ino kuli kadai, sa eniga
"Firšta, smert permeri, supet te Lehne
sasliški ti, ino perieti, ino aku bi Vi, gdivre
Lehne sapadene, nih Firstoue Suetlošti ~~u'c.~~
+Gurški/ deti hniš skoffy shlishoiotsh, te iste nih
Firstoue Suetlošti, uedeiotsh pústiti, ino
skasati, ino sicer u' se to šturiti, kulkai
ie eden u' shlehterni, s' Lehni podlshkenj,
zhlouek, suvmo Lehenskimo Gospodu, dol-
: shan, ino sauesan šturiti

Responsio Vasali

Vse letu, kulkai ie mene na pred Brano,
oblubim vsi, nih Firstoue Suetlošti, ino
nih na mešnikom, reshniotsh, ino tervna
derskati. ∞.

Slika 1. Tekst
slovenske fevdne
prisege vazalov
krškega škofa
(iz leta 1637),
ki se odvijala pri
cerkvi Gospe
Svete na dana-
šnjem avstrij-
skem Koroškem.

Vse do začetka močnega germanizatorskega pritiska v zadnjih 130–140 letih obstoja države Habsburgovcev, to je od začetkov formiranja nemškega naroda v današnjem pomenu na koncu 18. stoletja in v začetku 19. stoletja, naši predniki niso bili tako usodno ovirani v lastnem socialnem in kulturnem razvoju, kot se je to mislilo do pred kratkim. Avstrijski slavist Kronsteiner zato pravi: »Obstoje tisočletne nemške Avstrije je predsodek in neresnica. Avstrija je bila vedno večkulturna, v njenem osrednjem delu pa so sprva prevladovali Slovenci. Šele mnogo pozneje je nad njimi prevladala nemščina, predvsem v severnih alpskih krajih, kjer so bili predniki Slovencev bolj redko naseljeni in so zato kasnejši bavarski naseljenci prevladali.«

Po zadnjih dognanjih stroke so tudi pogovori med plemiči v slovenskih deželah v zelo veliki meri potekali v slovenščini tudi kasneje v novem veku, to je skozi celotno zgodovino (Žvanut, 1994, Grafenauer, 1987). Slovenščina se je skozi zgodovino uporabljala (ohranila) tudi v najvišjih krogih, kot na primer na dvoru koroškega vojvode Bernhardta Spanheimskega iz prve polovice 13. stoletja ali pa na dvoru ljubljanskega

knezoškofa v začetku 17. stoletja. Tako je ohranjen zapisnik sinode ljubljanske škofije v slovenščini iz leta 1604, to je iz časa ljubljanskega knezoškofa Tomaža Hrena. Seveda pa je bila na slovenskem ozemlju, ki je bil od časa Karla Velikega del Svetega rimskega cesarstva, skozi ves srednji vek in daleč v novi vek latinščina in v manjši meri nemščina jezik mednarodnega znanstvenega, teološkega, poslovnega in diplomatskega sporazumevanja, torej *lingua franca*, ki pa ne zaznamuje narodnostne pripadnosti. Zato moramo dela slovenskih avtorjev, ki so spisana v omenjenih jezikih seveda šteti v slovensko kulturno dediščino (Grafenauer, 1987).

Gerald Stone v svoji razpravi o slovenščini v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske dokazuje, da je Valvasor, ki je vsekakor odlično obvladal slovenski jezik, mislil v slovenščini in prevajal v nemščino. Valvasor je tako zapisal: »V Ljubljani je običajni jezik kranjsčina (to je slovenščina) in nemščina, pri plemičih in trgovcih pa tudi italijanščina, zapisuje pa se vse v nemškem jeziku.« Ko smo bili del Svetega rimskega cesarstva, je bil jezik uradnih zapisov latinščina, potem pa nemščina, le včasih pa tudi slovenščina. Zato se je pri nas v

polpretekli zgodovini uveljavilo mnenje, da je bilo plemstvo pri nas »nemško«. Pri čemer nemški, kot tudi slovenski narod v današnjem pomenu besede do začetka 19. stol. sploh nista obstajala. Obstajala pa je močna deželna zavest in široko znanje slovenskega jezika v vseh družbenih plasteh. Tako ni čudno, da so predvsem plemiči podpisali slovenske protestantske duhovnike in pisce, ki so prevedli in tiskali biblijo v slovenskem jeziku. Tako Primož Trubar piše vojvodi Württemberskemu, da se opravičuje, ker je njegova nemščina okorna, izvedena v »vendskem (tj. slovenskem) slovenskem slogu« (nach dem windischen stylo). Pri tem je treba tudi poudariti, da Trubarjev knjižni jezik na začetku ni temeljil na dolenskem narečju njegovega rojstnega kraja, pač pa na takratni meščanski slovenščini (Bezljaj, 1967). Tudi Valvasor se leta 1686 in 1687 v svojih dveh latinskih pismih angleški Kraljevski družbi, katere član je bil, jasno izrazi o svojem domačem jeziku: »Imamo neke živali, ki se imenujejo po nemško Bilch in v našem kranjskem jeziku polhi« in pa »To jezero je bilo starim piscem Lugea palus, novejšim Lucus Lugeus, današnjim Latincem Lacus Cirknizensis, Nemcem Zirknitzer See in nam Kranjcem je Cerkniško jezero.«

Slovenci imamo nerazumljivo navado, da se odpovedujemo delom svoje zgodovine v obdobjih, v katerih so bili vladarji neslovenskega izvora, pa čeprav je lahko na primer karantanski knez uporabljal domači slovanski jezik tudi na cesarskem dvoru. Tako na karantansko kraljestvo Arnulfa Karantanskega (850–899), ki je bil povrh vsega po materi karantanskega rodu, pod vplivom velikonemškega zgodovinarja ne gledamo kot na našega vladarja in ga v nekaterih knjigah imenujemo celo Arnulf Koroški namesto Arnulf Karantanski, pa čeprav v Arnulfovem času vojvodina Koroška sploh še ni obstajala. Član karolinške dinastije in pravnuk Karla Velikega ter karantanski vojvoda Arnulf Karantanski, ki se je tako kot njegov oče podpisoval kot Rex Carantanorum, je bil leta 896 kot zadnji Karoling kronan za cesarja Svetega rimskega cesarstva.

Če bi Angleži na zgodovino gledali po slovenskem zgledu, bi se morali odpovedati svoji zgodovini kot lastni zgodovini od časov Viljema Osvajalca pa do začetka renesanse, za kar bi imeli veliko več razlogov kot Slovenci za odpoved svoji srednjeveški zgodovini. V zadnjem času nas celo tuji zgodovinarji nagovarjajo, naj se po nepotrebnem ne odpovedujemo svoji lastni zgodovini. Tako avstrijski slavist Kronsteiner med drugim pravi: »Brižinski spomeniki so bili slovenski, na današnjem avstrijskem ozemlju pa se je govorilo slovensko. Vsa krajevna imena med

in meščanstvom v srednjem in novem veku

Linzom in vzhodno Tirolsko, ki vsebujejo kakršnekoli slovanske prvine – in teh je izjemno veliko – so po izvoru ne slovanska, ampak slovenska. Slovenščina je bil deželni jezik, ne samo na Koroškem, ampak tudi na Štajerskem (in seveda Kranjskem), se pravi na območju kraljestva Karantanije.

Primeri najvišjih plemičev s karantanskimi (slovenskimi) imeni sežejo še vse v 12. stoletje (Grafenauer, 2000). Tudi kneza Pribino in Koclja je v njuni prestolnici, Blatenskem kostelu, obdajala večinska plast slovenskih plemičev. Od 10. do 12. stoletja lahko najdemo v zapisih na območju ožje Karantanije mnoga imena slovenskih plemičev, kot na primer Sebigoj, Tešino, Negomira, Trdогоja, Rogiča, Mila, Svetimira, Helica, Slavka in druge, največ v okolici Gospe Svete in Krnskega gradu in v Podjuni. Tudi na zgornjem Štajerskem so v listinah ohranjena slovenska plemiška imena, na primer Trdoslav in njegova žena Slava (12. stoletje), dalje ime kronskega vazala grofa Trdогоja v dolini Mure (11. stoletje) ter ime svobodne žene Dobronege. Še veliko drugih primerov slovanski plemiških imen obstaja tudi na Gorenjskem, največ v okolici Bleda, na primer plemeniti Nepokor (11. stoletje). Domače, karantansko plemstvo se je v veliki meri spojilo z nemškim (Kos, 1985) ter postopoma privzemalo nemška imena in priimke vse tja v obdobje novega veka med 16. in 19. stoletjem, vendar pa obdržalo znanje slovenskega jezika.

Vidimo torej, da je pri Karantancih obstajala vrhnja plast, ki so ji pripadali velikaši, ki jih je plemstvo sosedov šteló za enakovredno in z njimi stopalo v sorodstvene zveze. Novemu knezu pa so predali oblast kosezi, ki so bili osebno svobodno knezovo vojaško spremstvo. Prebivali so v strnjenih naseljih. Teh naselij je daleč največ v okolici Krnskega gradu, ki je bil sedež karantanskih knezov. Za razliko od kosezov srednjeveški vitezi niso bili osebno svobodni, če so izšli iz sloja nesvobodnih oboroženih hlapcev. V 12. stoletju vežejo viteški sloj tako še znatne omejitve v zakonskem in premoženjskem pravu. V listinah iz 12. stoletja so bili kosezi še enakovredni ministerialemu plemstvu in so opravljali pravna dejanja kot na primer darovanje zemlje, ki so jih poleg njih lahko sicer opravljali le pripadniki fevdalcev. Še v 13. stoletju so imeli večjo veljavo kot vitezi. Še v 14. stoletju so lahko prehajali med viteze in uglednejši del meščanstva. Tekom časa je tako veliko kosezov prešlo med fevdalno plemstvo in meščanstvo.

Ob tem pa je treba tudi poudariti, da je bil v srednjem veku na Slovenskem slovanski delež meščanov od njihovega nastajanja naprej bistveno pomembnejši, kot pa je bilo pod vplivom pisanja velikonemških zgodovinarjev mne-

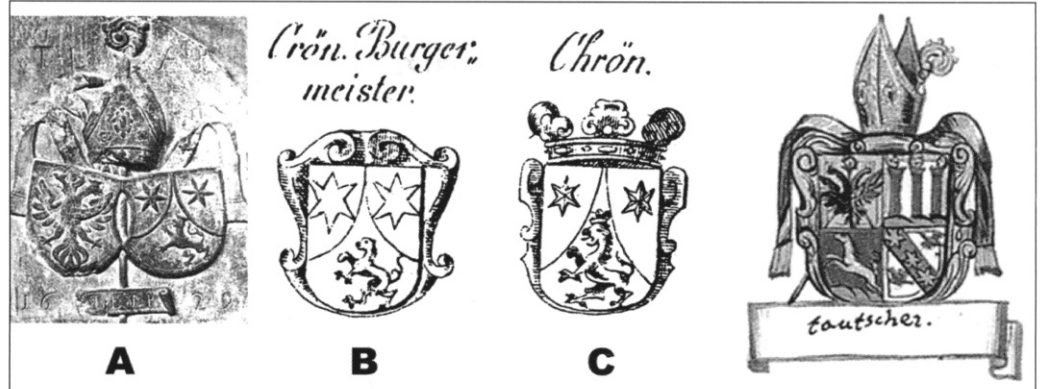
nje naših zgodovinarjev do 2. svetovne vojne (Grafenauer, 1987). Pri obrtnikih je bil slovanski delež vsekakor prevladujoči. Pomemben delež so imeli celo v večinski romanskih mestih na obali (Grafenauer, 1987).

Do konca 15. stoletja so na slovenskem etničnem ozemlju izumrle praktično vse plemenite stare fevdalne rodbine. Tako je na slovenskem ozemlju kasnejše visoko plemstvo vojaškega izvora iz 17. in 18. stoletja skoraj v celoti potomstvo nižjega plemstva, ki po večini izhaja iz sloja nesvobodnih oboroženih hlapcev. Ob koncu 15. stoletja so bili prebivalci slovenskih dežel nemške narodnosti tako v veliki večini nesvobodnega izvora, iz sloja prvotno nesvobodnega nižjega plemstva ali pa iz sloja tlačanov, ki so jih naselili na nenaseljenih odročnih območjih, ki jih Slovenci predhodno niso naselili.

Problemu pisnega in pogovornega jezika (nemščine in slovenščine) omejenih, do 15. stoletja izumrlih visoko plemenitih srednjeveških rodbin in njihovih podrejenih nesvobodnih oboroženih hlapcev in nižjih plemičev, ki so prišli večinoma iz Bavarske, se v slovenskem zgodovinopisju pripisuje pretiran pomen. V Angliji je bila vloga francoščine več stoletij precej močnejša kot pa

osebna in družinska imena). Tako je še v prvi polovici 13. stoletja koroški vojvoda Bernhardt Spanheimski sprejel Ulricha Lictensteinskega s slovenskim pozdravom »Bog Vas sprimi, kraljeva Venus«, čeprav je plemiška rodbina Spanheimov izhajala iz Porenja. V verzih poslednjega minezengerja Oswalda Wolkensteinskega pa lahko najdemo vsaj 20 slovenskih verzov oziroma besednih zvez. Vidimo, da se je slovenščina v srednjem veku uporabljala tudi v najvišjih krogih, ne glede na njihov narodni izvor. Kasneje bomo navedli veliko primerov, da je bilo tako tudi v novem veku, na primer v 17. stoletju. Čisto slovanski je tudi fragment Minnesanga iz *Turjaškega rokopisa*. Koroški deželni glavar Welzer pa je leta 1523 zapisal v svojem imenu in v imenu koroškega deželnega plemstva, da ima koroška nadvojvodina mnogo več časti in svoboščin kakor druge vojvodine, kar je utemeljil z njenim ne-nemškim, tj. karantanskim izvorom.

Jezik ustoličevanja karantanskih in kasnejših koroških vojvod je bil slovanski in se je ohranil vse do leta 1728, ko je kot zadnji prisegel cesar Karel VI., kar kaže na starodavnost obreda, ki sega nedvomno nazaj v dobo neodvisne Karantanije. V kroniki Otokarja iz Guele se

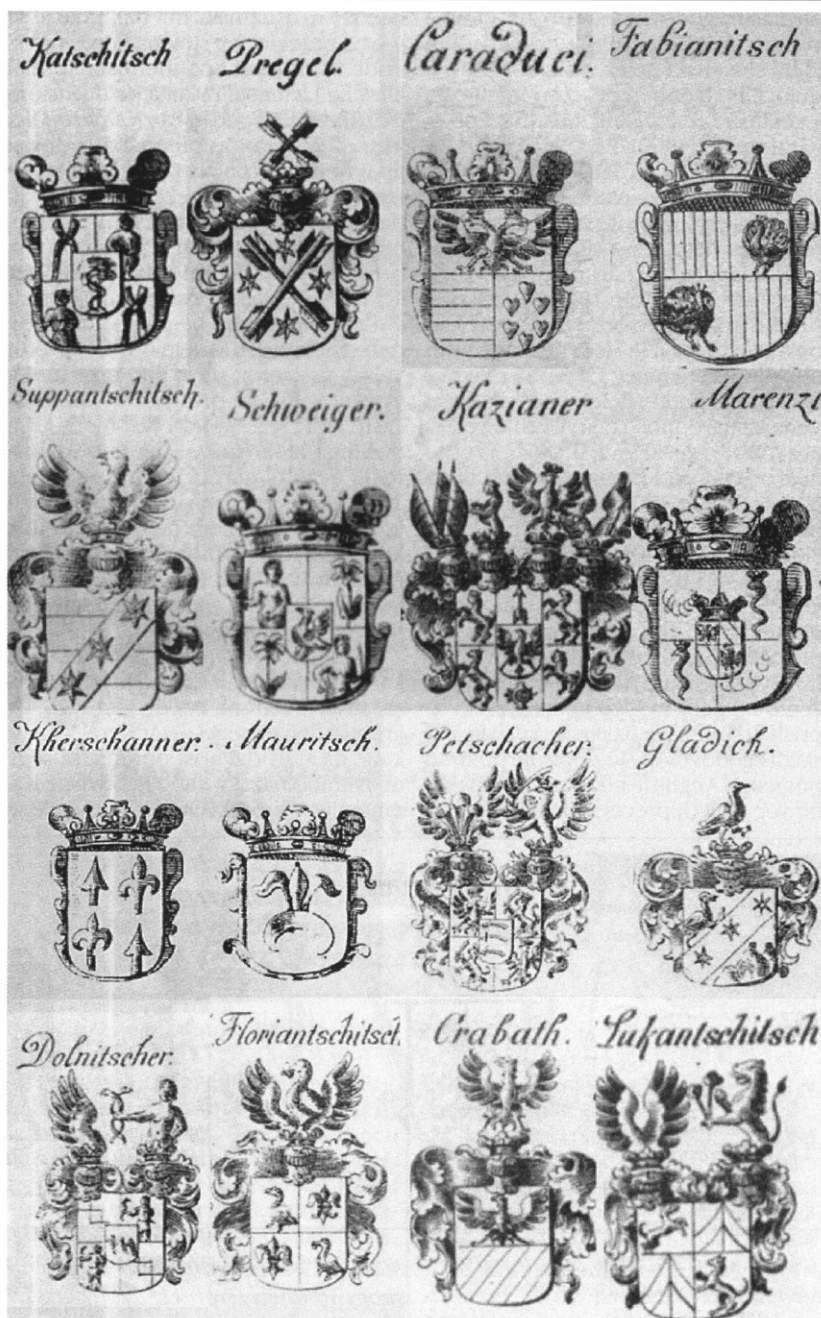
pri nas vloga nemščine v srednjem in novem veku. Vendar angleški zgodovinarji s tem dejstvom nimajo nobenih posebnih problemov in obdobje od srede 11. stoletja do 15. stoletja ne obravnavajo kot podložno (neangleško) ali kot del francoske zgodovine (Churchill, 2002). V Angliji je bila namreč francoščina pisni jezik vse od časa normanskega vojvode Viljema Osvaljalca (to je od leta 1066) pa do sredine 14. stoletja, kot jezik višjega plemstva, ki je bilo po večini normanskega izvora, pa še dalj časa, namreč vse tja do časa renesanse.

Za primerjavo je treba ob tem poudariti, da je karantanski knez lahko uporabljal domači slovanski jezik tudi na cesarskem dvoru. Pa tudi še veliko kasneje kažejo različni viri, da je bila slovenščina še vedno v rabi tudi v najvišjih plemiških krogih (tudi v primerih, ko so plemiči nosili germanska

Slika 3. Grb ljubljanskega knezoškofa Tomaža Hrena iz škofijskega dvorca v Ljubljani (A), sestavljen iz grba ljubljanske škofije in grba družine Hren. Prikazan je tudi županski grb družine Hren (tako škofov oče Lenart Hren, kot tudi njegov brat Andrej Hren sta bila namreč ljubljanska župana) (B) ter Hrenov plemiški grb (C). Mati Tomaža Hrena in soproga Lenarta Hrena se je pred poroko pisala Žitnik, njen brat je študiral na Dunaju in kasneje postal vladni svetnik v Gradcu (Valvasor, 1689). Slika prikazuje tudi grba Hrenovega predhodnika in deželnega namestnika vojvodine Kranjske škofa Janeza Tavčarja, ki je bil ljubljanski škof v letih 1580–1597, pred tem pa mestni župnik v Gorici.

O uporabi slovenščine med plemstvom in
meščanstvom v srednjem in novem veku

Slika 2. Grbi
nekaterih plemi-
ških družin iz
vojvodine
Kranjske
(Valvasor, 1689).

koroški vojvoda zato imenuje »slovenski gospod«, Koroška pa slovenska dežela »ain rechts Windisch Landt«. Pri obredu ustoličevanja so vsi navzoči, ne glede na stanovsko pripadnost peli slovenski kirielejson. Izročilo o negermanskem izvoru vojvodine Koroške, ki je bila ob svojem nastanku in še mnogo kasneje izrazito slovenska pokrajina, se je ohranilo tudi pri samem koroškem plemstvu tja do 16. stoletja. Ohranjena fevdna prisega krškemu škofu pri Gospe Sveti iz leta 1637 in slovenska fevdna prisega, nastala po letu 1637 v prisežni knjigi notranjeavstrijske vlade v Gradcu, kaže, da je bila slovenščina pogovorni jezik mnogih plemičev tudi v novem veku.

Predniki svobodnih gospodov Celjskih, Vovbržanov in Višnjegorcev

so izhajali iz rodu sv. Heme Savinjske, ki je bila poročena z gospodom Savinjske krajine, z grofom Viljemom Savinjskim, ki je bil kot Valjhunov sin nedvomno karantanskega rodu. Hema je izhajala iz stranske karolinške veje, njen oče grof Engelbert pa je imel tudi karantanske prednike, saj se je njegov prednik (ded ali praded) imenoval Svetopolk (Sitar, 1999). Po prezgodnji smrti moža in otrok je Hemi pri vodenju velike posesti pomagal odvetnik karantanskega rodu Preslav, ustanovitelj vasi Braslovče, ki se nahaja blizu gradu Žovnek, od koder izhajajo Celjski grofje, na začetku imenovani svobodni gospodje Žovneški. ■

Sledi nadaljevanje.